

РОЛЬ ОСНОВОПОЛОЖНИХ ПРИНЦИПІВ ПРАВА У ВДОСКОНАЛЕННІ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

Важлива роль основоположних принципів права визначається системою фундаментальних цінностей сучасних демократичних правових держав. Для законодавства України ці принципи відіграють надзвичайно важливу роль, оскільки узагальнюють базові тенденції правових норм. Правова матерія, абстрагована до рівня принципів права, дає можливість створити «ланцюг» між ідеалами, закріпленими Конституцією України, та юридичними реаліями сьогодення. В той же час, сучасна українська юриспруденція не вирішила складне, але важливе питання розробки та втілення у правову дійсність концепції використання потенціалу принципів положень в процесі створення та реалізації нормативно-правових актів, що згодом відобразатиметься на якості законодавства.

Встановлення та вивчення основоположних принципів права має важливе як теоретичне, так і практичне значення. Правильною є думка про те, що сьогодні принципи права стають не абстрактною правовою категорією, а дійовим інструментом, використання якого необхідне при вирішенні далеко не теоретичних спорів [3, с. 137-149]. Без урахування загальних засад, на яких формується українське законодавство, ми не зможемо ні належно його тлумачити, ні ефективно застосовувати його норми, що особливо важливо в умовах ринкових відносин. Виняткового значення набуває усвідомлення справжньої ролі основоположних принципів права в процесі вдосконалення законодавства. Це саме той випадок, коли є можливість прийняти ефективний і стабільний закон.

Основоположні принципи права — одна з найважливіших проблем юриспруденції. Саме ці принципи лежать в основі права, утворюють його фундамент; на них ґрунтується право як загальнообов'язковий соціальний регулятор. На підставі та з урахуванням принципів формуються норми, інститути й галузі права, видаються юридичні акти, здійснюється весь процес правового регулювання. Як зазначає С. Погребняк, під основоположними принципами права слід розуміти систему найбільш загальних і стабільних імперативних вимог, закріплених у праві, які є концентрованим виразом найважливіших сутнісних рис та цінностей, що притаманні цій системі права і визначають її характер і напрями подальшого розвитку [2, с. 115].

Основоположні принципи так чи інакше відбиваються в засадах правотворчості, правозастосування, тлумачення права та ін. Вони символізують дух права. Тому вони мають бути об'єктом особливої уваги правознавців. Крім того, важливість цієї проблематики визначено й тим, що доктринальні уявлення, що склалися у вітчизняній науці про принципи, сформувалися в основному на ґрунті суто позитивістського праворозуміння, тому має певні теоретичні прогалини, які безпосередньо впливають на практику офіційного формування національного законодавства та відповідну правозастосовну діяльність суб'єктів публічної влади, що й зумовлює актуальність даної теми.

Науково-теоретичною основою дослідження стали праці таких вітчизняних вчених-правознавців, як М. Козюбра, А. Колодій, С. Погребняк, Б. Калиновський, Т. Фулей, Ю. Шемшученко, О. Зайчук, Н. Оніщенко, О. Копиленко, С. Бобровник та ін. У Росії дослідженням цього питання зокрема займалися: С. Алексєєв, З. Байніязова, Р. Енгібарян, О. Єфремов, С. Фролов та ін.

Метою статті є пошук відповіді на запитання: чи є принципи права похідними від правових норм, чи навпаки, останні зумовлюють їх зміст? З'ясування ролі основоположних принципів права в законодавстві України, відповідно до правових позицій Конституційного Суду України та Європейського суду з прав людини, формулюванню на цій основі пропозицій щодо вдосконалення законодавства України.

Принципи права на сучасному етапі розвитку національної правової системи спрямовують активність законодавця у визначеному напрямі, концентрують його волю, спонукають відповідальніше ставитися до ухвалення правотворчих рішень, зважено використовувати законодавчу техніку, що, на наш погляд, і забезпечує їх функціональність. Тому будь-які законодавчі нововведення слід оцінювати, насамперед, з позицій їх відповідності принципам права, які безпосередньо стосуються ефективності правозастосовної діяльності. З цього приводу А. Колодій слушно зауважує, що принципи права є критерієм оцінки права та методологічною основою вдосконалення, тому що саме на засадах принципів оцінюють рівень й ефективність реалізації права, його пізнають і поліпшують [1, с. 5]. Правозастосування як форма реалізації права формулює судження про принципи права, а тому вони мають бути методологічною основою вдосконалення всіх форм реалізації норм права.

Принципи відіграють роль орієнтирів у формуванні права. Більшість з них держава закріплює у правових нормах і вони продовжують свою регулятивну функцію вже як юридичне право. Водночас, у державно-організованому суспільстві існують норми загальносоціального права, які з різних причин не трансплантувались у норми юридичного права. «Принципи загальносоціального права, — пише А. Колодій, — передаються юридичному праву, тому що законодавець не може не враховувати думки суспільства і тому, що ця думка акумулюється насамперед у цих принципах — особливо це стосується демократичного (громадянського) суспільства» [1, с. 7].

Система чинного юридичного права повинна своїм змістовним нормативним наповненням чітко відповідати конкретним принципам права. Якщо певні правові акти розроблено і прийнято законодавцем без врахування вимог принципів права, то вони не забезпечуватимуть ефективного регулювання суспільних відносин і їх, зрештою, потрібно буде або скасовувати, або вдосконалювати. На жаль, практика застосування законів та будь-яких інших нормативних актів свідчить, законотворці у своїй діяльності дуже мало і вкрай поверхово спираються на усталені й активно сприйняті світовим співтовариством норми моралі й справедливості, основоположні права людини з пріоритетом її природних прав, зрештою — на принцип верховенства права в суспільстві, який знайшов декларативне відображення в Конституції України. Всього цього можна було б поступово позбутися і вивести законодавство (в широкому розумінні) на пристойний в цивілізованому суспільстві рівень, якби в країні запанувала чітко і досить жорстко висловлена політична воля щодо твердого переконання у необхідності утвердження реального принципу верховенства права, зокрема, через зміцнення законності (саме законність через верховенство права, а не навпаки).

Крім принципів права потрібно розрізняти і таку категорію, як правові принципи. Вони, на відміну від попередніх, відображаються у нормативних актах у вигляді окремих загальних положень (норм-принципів). На нашу думку, необхідно позитивно оцінити тенденцію текстуально закріплення принципів, так як безпосереднє формулювання принципів сприяє більш правильному застосуванню і тлумаченню норм. Вплив принципів, закріплених у законодавстві, на законодавця, при виданні нових правових приписів, зміну або скасування існуючих могло б сприяти підвищенню ступеня науковості законодавства, а отже, і його ефективності. До аналогічного висновку приходять і А. Колодій: «Проблема формування громадянського суспільства і правової держави настійно вимагає, щоб загально-правові принципи текстуально виражались в Конституції України, міжгалузеві і галузеві, а також відповідні принципи структури права — в кодифікаційних і інкорпораційних актах, а принципи юридичного інституту — в актах, які стосуються цього інституту» [1, с. 16].

Актуалізує наше дослідження і той факт, що серед вчених досі немає однастайності в розумінні сутності принципів права та їх впливу на законодавство. Так, наприклад, прихильники природної концепції розуміння права переконані, що принципи права зумовлюють зміст правових норм, в той час як прихильники позитивістської концепції праворозуміння навпаки, впевнені в тому, що принципи права потрібно виводити саме із норм права. На нашу думку, законодавство має відповідати принципам права, а не навпаки. Так, нормативно-правовий акт повинен бути законним, тобто відповідати Конституції України й іншим актам. Закони повинні бути правовими. Верховенство права не можна, як свідчить практика, забезпечити лише застосуванням прямої дії

конституційних норм або норм міжнародного права в разі невідповідності законів цим нормам. Закони мають відповідати принципам демократії та соціальної справедливості, а також нормам моралі.

Крім того, таку позицію підтримує Конституційний Суд України. Так, відповідно до частини 1 ст. 8 Конституції України в Україні визнається і діє принцип верховенства права. Тому, в Рішенні від 2.11.2004 р. № 15-рп/2004 Конституційний Суд України зазначив, що «верховенство права вимагає від держави його втілення у правотворчу та правозастосовну діяльність, зокрема у закони, які за своїм змістом мають бути проникнуті передусім ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності тощо» (абзац другий підпункту 4.1 пункту 4 мотивувальної частини) [4].

Отже, позиція Конституційного Суду України, що принципи права є тими правовими явищами, які по-перше, зумовлюють, визначають зміст не лише правотворчої, але й правозастосовної діяльності держави, а, по-друге, принципи не спонукають, не роблять можливим, а вимагають від держави їх втілення у правотворчу та правозастосовну діяльність.

Згідно Рішення Конституційного Суду України від 22.09.2005 р. № 5-рп/2005 принцип правової держави вимагає від неї утримуватися від обмеження загальноновизнаних прав і свобод людини і громадянина (абзац перший підпункту 5.3 пункту 5 мотивувальної частини) [5]. Завершуючи формулювання власної правової позиції, Конституційний Суд України зробив красномовний висновок: «Із конституційних принципів рівності й справедливості випливає вимога визначеності, ясності й недвозначності правової норми, оскільки інше не може забезпечити її однакове застосування, не виключає необмеженості трактування у правозастосовній практиці і неминуче призводить до сваволі» (абзац другий підпункту 5.4. п. 5 мотивувальної частини). «Цей принцип ... гарантує впевненість громадян у тому, що їхнє теперішнє становище не буде погіршено прийняттям нового закону чи іншого нормативно-правового акта» (абзац четвертий підпункту 5.4. пункту 5 мотивувальної частини).

Отже, єдиний орган конституційної юрисдикції України також із принципів права виводить вимоги до норм права, яким вони мають відповідати, інакше вони будуть визнані неконституційними.

Такі правові позиції Конституційного Суду України є дуже близькими до позиції Європейського суду з прав людини, який неодноразово оцінював приписи внутрішньодержавного права з точки зору загальних принципів, які містяться або впливають із Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Відповідно до його правових позицій, закон має відповідати стандарту, встановленому Конвенцією, який вимагає, щоб законодавчі норми були сформульовані з достатньою чіткістю та дозволяли особі передбачити, удаючись в разі необхідності до юридичної допомоги, до яких наслідків можуть призвести ті чи інші її дії.

Так, у Рішенні від 29.04.2003 р. у справі «Алієв проти України» Європейський суд з прав людини наголосив: «Вираз «згідно із законом» ... стосується якості відповідного законодавства, і вимагає, щоб воно було доступним відповідній особі, яка, зокрема, може передбачити його наслідки для себе, а крім того, це законодавство має відповідати принципу верховенства права» (п. 170). У Рішенні від 24.10.1979 р. у справі «Вінтерверп проти Нідерландів» сформульовано наступну правову позицію: «Сам по собі національний закон має відповідати Конвенції, в тому числі й загальним принципам, які викладені в ній або впливають з неї» (п.45). Аналогічну правову позицію було відтворено Європейським судом з прав людини і в своїх рішеннях від 26.04.1979 р. у справі «Санді Тайме проти Сполученого Королівства (№1)»; від 24.04.1990 р. у справі «Крус-лен проти Франції»; від 28.03.2000 р. у справі «Барановський проти Польщі» тощо. Отже, відповідно до правових позицій Європейського суду з прав людини принципи права також є тими чинниками, які висувують певні вимоги до змісту законодавства.

Отже, узагальнивши правові позиції Конституційного Суду України та Європейського суду з прав людини, можна дійти до висновку, що будучи своєрідним джерелом права, саме принципи права мають зумовлювати зміст законодавства. Саме тому вітчизняним ученим потрібно більше уваги зосереджувати на аналізі першоджерел — з'ясуванні змісту принципів права з тим, щоб напрацювати конкретні пропозиції щодо вдосконалення існуючого механізму правового регулювання, і, водночас, модернізувати законодавство України. Основоположні принципи права

забезпечують однакове формулювання норм права, а також їхній вплив на суспільні відносини у формі правового регулювання й інших форм правового впливу, визначають шляхи вдосконалення правових норм, виступаючи як провідні ідеї для законодавця. За умови їх закріплення в Конституції принципи права забезпечують єдність процесів створення права, його реалізації і охорони. Принципи права є критерієм оцінки законодавства і методологічною основою його подальшого вдосконалення.

Використана література:

1. *Колодій А. М.* Принципи права України: [монографія] / А. М. Колодій. — К.: Юрінком Інтер, 1998. — 208 с.
2. *Погребняк С. П.* Основоположні принципи права (змістовна характеристика) / С. П. Погребняк. — Х.: Право, 2008. — 208 с.
3. *Спасибо-Фатеева І.* «Трансцендентна судова мімікрія» або про принципи права, аналогію та права у судовій практиці / І. Спасибо-Фатеева // Вісник Академії правових наук України. — 2003. — № 4 (35). — С. 137-149.
4. *Рішення Конституційного Суду України від 2 листопада 2004 року №15-рп/2004* (справа про призначення судом більш м'якого покарання) // Офіційний вісник України. — 2004. — №45. — Ст. 2975.
5. *Рішення Конституційного Суду України від 22 вересня 2005 року № 5-рп/2005* (справа про постійне користування земельними ділянками) // Офіційний вісник України. — 2005. — № 39. — Ст. 2490.

Червінська Н. В. Роль основоположних принципів права у вдосконаленні законодавства України.

Стаття присвячена з'ясуванню ролі основоположних принципів права в законодавстві України, відповідно до правових позицій Конституційного Суду України та Європейського суду з прав людини, формулюванню на цій основі пропозицій щодо вдосконалення законодавства України, а також розроблення рекомендацій, спрямованих на підвищення ефективності правотворчої та правозастосовної діяльності в Україні. Автор приходять до висновку, що саме принципи права мають зумовлювати зміст законодавства, а не навпаки.

Ключові слова: принципи права, Конституційний Суд України, Європейський суд з прав людини, законодавство.

Червинская Н. В. Роль основополагающих принципов права в совершенствовании законодательства Украины.

Статья посвящена выяснению роли основополагающих принципов права в законодательстве Украины согласно правовых позиций Конституционного Суда Украины и Европейского суда по правам человека, формулированию на этой основе предложений по совершенствованию законодательства Украины, а также разработке рекомендаций, направленных на повышение эффективности правотворческой и правоприменительной деятельности в Украине. Автор приходит к выводу, что именно принципы права должны предопределять содержание законодательства, а не наоборот.

Ключевые слова: принципы права, Конституционный Суд Украины, Европейский суд по правам человека, законодательство.

Chervinska N. The Role of the Fundamental Principles of Law to Improve the Legislation of Ukraine.

Article is devoted to the clarify role of the fundamental principles of law in the legislation of Ukraine, according to the legal position of the Constitutional Court of Ukraine and the European Court of Human Rights, on this basis the formulation of proposals for improving the legislation of Ukraine and develop recommendations to improve lawmaking and enforcement activities in Ukraine.

The author concludes that it is the principles of law should cause the content of legislation, and not vice versa. Therefore, domestic scientists to focus more attention on the analysis of primary sources — clarifying the content of principles of law in order to develop concrete proposals to improve the existing mechanisms of legal regulation, and at the same time modernize the legislation of Ukraine.

Fundamental principles of law provide the same formulation of the law and their impact on social relations in the form of legal regulation and other forms of legal enforcement, identify ways of improving the law, acting as the leading ideas of the legislator. Subject to consolidation in the Constitution principles of law provide a unity of process of law, its implementation and protection. The principles of law is the measure of legal and methodological basis for further improvement.

Key words: principles of law, the Constitutional Court of Ukraine, the European Court of Human Rights, legislation.